

Çokkültürlülük Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Yeri

Yaren BİLGİN¹

Coşkun DOĞAN²

¹Lisans Öğrenci Trakya Üniversitesi, Eğitim Fak., yaren_bilgin2@outlook.com

²Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fak., coskundogan2002@yahoo.de, Orcid: 0000-0002-6072-2721

Özet: Birden çok kültürel topluluğun içinde yaşadığı toplumlar “Çokkültürlü” toplumlardır. Çağdaş toplumlarda toplumsal ve kültürel çeşitliliğin oluşmasına yasal olarak olanak verilmiştir. Bu tür çeşitliliğin baskın kültürün içerisinde yok olup kaybolmasından çok, genişleyerek kendini kabul ettirmesi beklenmektedir. Toplumsal ve kültürel çeşitliliğin hoş görülmesi ve toplulukların kültürel isteklerine saygı duyulması çokkültürlülüğün temelini oluşturmaktadır. Çokkültürlülük toplumsal ve kültürel farklılıklar arasında açık ve eşit bir iletişim kurulmasına yardımcı olan düşünceye sahiptir.

Çokkültürlülük içerisinde her farklı bir toplum, eşitlik içerisinde kendi kültürünü yaşama ve yaşatma hakkına sahiptir. Tabii bunun yanında toplumların kendilerine ait değerleri de vardır. Bu bağlamda her toplumun cinsiyet farklılıklarına bakış açısı kendi değerleri ölçütlerindedir. Çokkültürlülük toplumsal çeşitliliğin yaşatılmasını sağlarken, her topluluğun kadına bakış açısını da değerlendirmek zorundadır. Cinsiyet farklılıklarının kadın açısından çok fazla ön plana çıktığı toplumların çokkültürlülük içerisinde belli bir hoşgörü ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal Cinsiyet, toplumsallaşma sürecinde bireyin cinsiyetine göre üstlendiği rolleri ifade etmektedir. Bu çalışmada, Çokkültürlülük bağlamında toplumsal cinsiyet kavramının beraberinde getirdiği sorunlar ve bu sorunların kaynağı irdelenecektir. Bununla birlikte cinsiyet açısından çokkültürlü toplumlarda gelişen tavır, tutum ve düşüncelerin kadınlara verilen toplumsal rollere nasıl yansıdığı değerlendirilecektir. Bir diğer yandan bu rollerin çokkültürlü ortamlarda yaşanan olumlu olumsuz sonuçlarına ve ilgili kaynaklarına tarama yapılarak nicel bir araştırma şeklinde betimleme yoluyla çözüm önerileri getirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Yasal Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Hoşgörü

The Place of Women in Terms of Gender in the Context of Multiculturalism

Abstract: Societies in which multiple cultural communities live are “multicultural” societies. It is legally allowed to create social and cultural diversity in contemporary societies. It is expected that this kind of diversity will expand and become self-accepted rather than disappearing in the dominant culture. Respecting social and cultural diversity and respecting the cultural demands of communities are the basis of multiculturalism. Multiculturalism has the thought that helps establish an open and equal communication between social and cultural differences.

In multiculturalism, each different society has the right to live and live its own culture in equality. Of course, societies also have their own values. In this context, the perspective of each society on gender differences is within its own values. While multiculturalism ensures the survival of social diversity, it must also evaluate the perspective of each community towards women. Societies where gender differences stand out in terms of women should be evaluated with a certain tolerance within multiculturalism.

Gender refers to the roles of the individual in the process of socialization according to his / her gender. In this study, the problems brought about by the concept of gender and the source of these problems in the context of multiculturalism will be examined. However, it will be evaluated how the attitudes, attitudes and thoughts developed in multicultural societies in terms of gender reflect on the social roles given to women. On the other hand, suggestions for solutions will be brought through the screening of the positive and negative results of these roles in multicultural environments and related resources, as a quantitative research.

Keywords: Multiculturalism, Legal Equality, Gender, Women, Tolerance

1. Giriş

İnsanoğlu toplumsal bir varlıktır. Ancak doğduğunda kendine özgün belirli kalıpları yoktur. Zamanla içerisinde bulunduğu toplumun değerlerini ve yaşam deneyimlerini, öğrenerek toplumsallaşmaktadır. Bunu tek başarabilen canlı insandır. İnsan toplumun yaşamsal birikimler oluşturmuş ve bu birikimler de nesilden nesile aktararak hem toplumun yaşamsal gereksinimleri karşılanmış hem de toplumun gelişmesi

sağlanmıştır. Toplumun yaşam deneyimlerinin ortak adı kültürdür. Kültür aracılığı ile toplumsal yaşam oluşmuştur.

Her toplumun yaşam deneyimleri yani kültürel öğeleri buldukları mekana ve yaşadıkları sorunlara göre farklılık göstermektedir. Ancak farklı kültürlerle sahip toplumlar çeşitli nedenlerle bir araya gelmekte ve birlikte yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu şekilde kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlara çokkültürlü toplumlar denmektedir. Her

bir kültürün bireylere cinsiyet bağlamında oluşturduğu roller söz konusudur. Bu alanda farklı kültürlerin bir arada yaşaması ve cinsiyet kavramını farklı değerlendirmeleri, çokkültürlü toplumun değer yargıları toplumda adalet, eşitlik ve özgürlük gibi maneviyatı yüksek kavramların farklı kültürlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet anlayışına uygulanabilirliği oldukça zor gözükmektedir.

“Cinsiyet” ve “Toplumsal Cinsiyet” kavramları birbirinden doğal ve kültürel yaklaşımlar açısından farklı anlaşılmaktadır. Cinsiyet bireyin doğal bir biyolojik farklılığı iken, Toplumsal Cinsiyet doğal farklılıkları olan erkek ve kadına yüklediği farklı kültürel ödevlerdir. Toplumsal Cinsiyet kültürünün oluşumunda öncü roller oynayan aile, okul, son yüzyılda da kitle iletişim araçları sayılmaktadır. Birey doğumdan sonra, kendinin doğal olarak sahip olduğu cinsiyet olgusunun dışında, kendisine kültürel olarak hazırlanmış cinsiyete ilişkin normlarını, değerlerini, toplumun beklentilerini öğrenmekle yükümlüdür.

Toplumsal yaşam içerisindeki davranışların hiçbir rastlantısal değildir. İnsanın kadın ve erkek olarak biyolojik cinsiyet farklılıkları doğal olarak varken, toplumsal miras olan kültürel olguların her birine uyarladığı bir davranış biçimi vardır. Birey toplumsal kültürün bireye göre belirlediği rol kalıplarına göre hareket etmek zorundadır. Aksi halde toplum içerisinde birey yalnız kalır ve uyum sağlayamaz. Ancak çağın cinsiyet kültüründe meydana getirdiği değişim ve farklılaşmalar, kadın ve erkeğin sosyal ilişkilerinin niteliklerini etkilerken, her ikisine de yeni rol ve davranış modelleri kazandırmıştır.

Toplumsal Cinsiyet açısından çokkültürlü toplumlarda kadının yeri sosyal yaşam içerisinde cinsiyet ayrımcılığından uzak, özgür davranma, giyim, konuşma özgürlüğü gibi kendini ifade edebileceği her alanda serbestlikler getirmektedir. Ancak farklı kültürlere sahip toplumların çokkültürlülük şemsiyesi altında uyum içerisinde yaşamaları için kültürel farklılıklara kendilerine yaşama ve kendilerini ifade etme olanağı sunulması gerekmektedir. Bu bağlamda her kültürün toplumsal cinsiyet düşüncesi farklı olacağından, sosyal yaşam içerisinde cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi güç olduğu görülmektedir. Çokkültürlü toplum yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığı özellikle kadına yönelik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığına karşı, farklı yasal uygulamalar yapmak çokkültürlülük düşüncesine aykırı olsa da, toplumsal bir sorun olarak çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir.

2. Kültür ve Çokkültürlülük Kavramlarının Tanımı

İnsanoğlu dünyada var olduğundan beri sürekli olarak dünya üzerindeki varlıkları keşfetmek, tanımak ve onlara hükmetmek istemiştir. Doğanın kendisi ve onun değişimleri insanoğlunun ilgisini çekmiş onları anlamaya yönelik çaba sarf ederken, kendi gereksinimi yönünde kullanmaya çalışmıştır. Kendisine zarar veren doğa olaylarını engellemeye yönelik çözümler üretmiştir. Tüm bunları insanı diğer varlıklardan ayıran aklı ile harmanlamış ve sonraki kuşaklara dil aracılığı ile aktarmıştır. Kurulan uygarlıkların her biri bu yaşamsal deneyimlerin üzerine kendi birikimlerini koyarak insanoğlunun refahını arttırmıştır. Bu insanoğlunun yaşamsal deneyimlerin genel olarak adı kültürdür. Kültürün sözcük olarak anlamı M:E:Bakanlığı'nın Örnekleriyle Türkçe Sözlüğünde şu şekilde tanımlanmaktadır.

Bir insan topluluğunun (milletin) nesilden nesile aktardığı, gelenek halinde devam eden maddi ve manevi varlıklarının, değerlerinin bütünü; inanç, fikir, bilgi, sanat, adet ve gelenekleri, bütünüyle yaşayış ve davranış şekli; hars (M.E.B., 2000: 1826).

Dünyada yaşayan her bir toplum bulunduğu coğrafi konumlarına göre yaşam deneyimleri oluşturmuştur. Bu bağlamda her bir toplumun kendine özgün bir yaşamsal deneyimleri ve birikimleri söz konusudur. Özçüçetin'e (2017) göre; doğa ve insanoğlunun yaşamından türeyen bir kavram olarak kültür kelime olarak Latince “ekin ekmek, toprağı sürmek, zirai mahsul elde etmek ve onları geliştirmek”, anlamlarına gelen “cultura” kelimesinden gelmektedir.

İnsanın zaman içerisinde yaşadığı mekana kattığı her türlü etkinlik olan kültür kavramı, bir ulustan diğer bir ulusa değişiklikler göstermektedir. Bu anlamda her ulusun bilgi, beceri- insan- toplum ilişkileri ve yaşam tarzları birbirinden farklıdır. Bu kadar farklı toplumun deneyimlerini içinde barındıran kültür çok geniş kapsamlı bir olgudur. Bu nedenle de kültür kavramının oldukça çok tanımı vardır. Güvenç kültürün tanımını şu şekilde ifade etmektedir.

Böylece insanın kavramlaştırma, soyutlaştırma, sembolleştirme ve akılsallaştırma özelliği ile evreni, doğayı, kendini ve toplumu anlama, açıklama ve değiştirme çabası sonucu kültür ya da uygarlık ortaya çıktı. Bu anlamıyla kültür ya da uygarlık, “doğanın yaratıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şeydir (Akt. Köstekçi, 1974:97).

Her kültür, oluşturulduğu ulusların değerlerini, geleneklerini, oraya özgün insan-toplum yaşayışını, dünya anlayışı ve inançlarını yansıtmaktadır. Bu anlamda çokkültürlülük, iki veya daha fazla farklı kültüre sahip topluluğun (milletin) bir arada yaşamasıdır. Farklı kültürlerle sahip toplumların kendi öz kültürlerini kaybetmeden birlikte yaşama ve verilen tüm kamusal hizmetlerden faydalanması olarak nitelendirilen çok kültürlülük, siyasal bir örgütlenme biçimidir. Parekh çokkültürlülüğü şu şekilde ifade etmektedir.

Büyük kültürel sorunların önemli bölümünü değerlendirip analiz etmeye ve çözüm üretmeye çalışırken kullanılan ve yaygınlaşan kavramlardan biridir. Ayrıca toplum içinde kendi kültürel yapılarına ve uygulama sistemlerine göre yaşayan ve belli ölçüde örgütlenmiş toplulukların ve kültürel grupların ortaya çıkardığı çeşitlilik biçimidir (Parekh, 2002:7)

Çokkültürlülük; çeşitli nedenlerden ötürü bir arada bulunmak zorunda olan toplumlara, birçok kültürel ayrıcalıklar olanağı sunmaktadır. Çokkültürlülük, kendi kültürel özgünlüklerini yaşama olanağı bulmak ve kendinden farklı olanlara saygı göstermeyi gerektirmektedir. Çokkültürlülük çerçevesinde, farklı toplumların birçok kültürel hak konusunda ayrıcalıkları olmaktadır (dini pratikler, dil, gelenek görenek ve özel eğitim gibi). Belli bir siyasî şemsiye altında uyum içerisinde ve saygı çerçevesinde yaşamak çokkültürlülüğün gereğidir. Bu anlamda Doytcheva çokkültürlülüğü şu şekilde tanımlamaktadır.

Modern demokrasilerin kurumlarını yeniden biçimlendirerek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve aktarma imkanı vererek farklı kültürlerin tanınması gerektiği düşüncesini temel alan tarihsel bir siyasal program, entelektüel tartışma ve pratik deneyim bütünüdür (Doytcheva 2009:25).

Çokkültürlü bir toplumda toplumun bütünlüğünü ve kalıcılığını sağlamada, farklılıkları yaşatma yönünde izlenecek politikalara büyük sorumluluk düşmektedir. Farklılıkların ve kültürel çeşitliliğin arasında diyalogun kurulması önemlidir. Bu bağlamda kültürün bir alt ögesi olan dil önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca çokkültürlülük, kültürel ve sosyal zenginliği de beraberinde getirir. Bu zenginliğin ortak sınırlar içinde yaşanması, farklılıklara saygı duymakla olanaklıdır. Bu bağlamda Kongar çokkültürlülüğü şu şekilde tanımlamaktadır.

Bir toplumu oluşturan bireylerin ve grupların dil, din, ırk, tarih, coğrafya açısından farklı kökenlerden gelmesine dayanan çok

kültürlülük, tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde yaşayan toplumlarda söz konusudur. Bu farklılıklar, kimi zaman, çöken Sovyetler Birliğinde, ya da bugünkü Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, değişik milletlere mensup insanların bir arada yaşaması biçiminde de görülebilir (www.kongar.org.makaleler/makkum.php)

3. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarının Tanımı

Toplumsal bir varlık olarak birey, toplumun temel yapı taşının kendisidir. Ancak toplum içerisinde statüsünün belirlenmesi için çeşitli özelliklerinin ortaya konması gerekmektedir. Aynı toplum içerisinde yaşayan insanları yaş, cinsiyet, dini ve etnik yapı, ekonomik güç gibi aldığı rollere göre sınıflandırmak bireyin yaşamı açısından önemli bir unsurdur. Bireyin toplum içerisindeki sosyal rolünü ve davranışlarını belirleyen cinsiyettir. Birey doğduğundan itibaren biyolojik anlamda cinsiyeti, cinsel organlarına bakılarak “kadın” ve “erkek” olarak cinsel kimlikleri belirlenmektedir. Cinsiyetin(sex) biyolojik farklılıklara göre anlamlandırılması, bireyin fiziksel yapısıyla alakalı bir olgudur. Ancak Toplumsal Cinsiyet (gender) ise, fiziksel olarak farklı olan kadın ve erkeğin toplum içerisinde sosyal ve kültürel olarak üstlenecekleri roller şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda Akkaş cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklılığı şu şekilde vurgulamaktadır.

Cinsiyet kavramı daha çok biyolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılırken, toplumsal cinsiyet kavramı bireyin rollerini belirleyen sosyal bir statü aracı olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda cinsiyet kavramına yeni anlamlar yüklendiği, kadın ve erkek arasında fiziksel, biyolojik açıdan değil, toplumsal roller ve statü açısından da toplumdan topluma değişen farklılıklar toplumsal cinsiyet adı altında belirlenir (Akkaş, 2019:99).

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet kavramları anlam olarak birbirinden farklı gibi algılandıkça da aslında birbirini tamamlamakta ve birbirlerine bağımlıdır. Bu nedenle birini diğerinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Cinsiyet farklılığına göre, cinsler arasındaki biyolojik yapıdan kaynaklanan ilişkiler belirlenmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet ise, kadın veya erkeğin toplum içerisindeki rolleri, içerisinde yaşadıkları toplumun kültürünü bağlamında ifade etmektedir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet kavramı evrensel ölçütlere sahip olsa da kadının ve erkeğin toplumdaki konumlandırılmasına göre toplumlararası değişkenlik göstermektedir. Biyolojik cinsiyet (sex)

doğuştan gelen, toplumsal cinsiyet(gender) ise sonradan edinilen özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet bireylere, kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerini öğretmektedir. Bu roller dünyada yaşanan küreselleşmeye bağlı olarak değişmekle birlikte, kadın ve erkeğe toplumsal cinsiyet bağlamında, davranış kalıplarını, sorumlulukları, paylaşım düzenlerini, kaynaklara ve ayrıcalıklara ulaşmalarını sağlamaktadır. Bu anlamda Yeter görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir.

İçerik olarak toplumsal cinsiyet kavramı daha kapsayıcı bir kavram olduğu için cinsiyet terimini de kendi sisteminde bizatihi bulundurmaktadır. Toplumda cinsiyetin ilk belirleyici unsuru fiziksel ve biyolojik farklılıklar olarak belirlenmiş daha sonra aktöre verilen roller gereği cinsiyet toplumsallaşmış daha sonra ise örüntü davranışların bir zemine oturtulması ile toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkmıştır. Güncel araştırmalar da toplumsal sürecin içerisindeki hiyerarşik düzen ve kavramın toplumun dinamizmi ile sürekli olarak değişen bir yapıda olduğu tartışmaları hız kazanmış küreselliğin etkisi de ayrıca sorgulanmaya başlanmıştır (Yeter, 2015:190).

İnsanların cinsiyet doğuştan getirdiği doğal bir olgudur. Kadın erkek olarak belirlenen ve bu yönde insanlara biçilen roller, kalıplar toplumsal cinsiyet olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise, sosyo- kültürel ve doğal olmayan olgudur. Bireyin toplumsallaşma sürecinde öğrenilen, insanlar tarafından oluşturulmuş bir kavramdır. Bu nedenle dinamik bir olgudur. Zaman içerisinde değişiklikler ve farklılıklar gösterebilmektedir.

4. Cinsiyet Kültürünün Oluşumu

Bütün toplumlar kendi varlıklarını sürdürmek için kendini özgün kılacak birçok kültürel olgulara sahiptir. Bunlar doğal değildir. Sonradan toplumun gereksinimlerine göre geliştirilmiştir. Nesilden nesile aktararak ilgili toplumun normlar ve değerler üzerine kurulu bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet de bunlardan biridir. Toplumsal cinsiyet doğuştan gelen cinsiyet farklılığının üzerine toplumun kültürel değerlerinin biçtiği rolleri vermektir. Böylelikle kadınlık ya da erkeklik toplumsal kültürlenmeye paralel bir anlam kazanmaktadır. Bu konuyla ilgili Bingöl şunları söylemektedir.

Bütün toplumlar, tarihi akışta kendini kurmak, sağlamak ve devam ettirmek üzere yol almıştır. Bu güzergâh toplumun

doğada hazır halde bulduklarının üzerine doğal olmayan, tamamı kültürel şeyleri eklemeleriyle biçim kazanır. Tarihsel süreçte toplumsal olarak üretilmiş sayısız üründen biri detoplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet, biyolojininkodladığı maddi bedenlere manevi anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmaktır. Kadın ve erkek, kadınlık ve erkeklik denen rol ve statüler bütünüyle özdeşleştirmektir (Bingöl, 2014:108)

Cinsiyet kültürünün ortaya çıktığı ilk toplumsal kurum ailedir. Aile, yeni bireyi topluma biyolojik cinsiyet farklılıklarından hareketle, kendi mevcut değer yargıları çerçevesinde toplumsallaştırma yoluna giderek, bireyi kadınsı veya erkeksi rollerle donatmaktadır. Bireyin cinsiyeti, kendisinin toplum içerisindeki davranışlarını da belirlemektedir. Bu açıdan cinsiyet kültürünü oluşturan kültürel normlar, değerler ve tutumlar bireylerin tüm yaşamı boyunca ilişkilerini düzenlemektedir. Her cinse göre farklı davranış modellerinin olması cinsiyet kültürünün bir parçasıdır. Kadınların ve erkeklerin fiziki yapısından kaynaklanan güç veya güçsüzlüğe göre belirlenmiş rollerle yönlendirilmesi bu düşüncenin bir göstergesidir. Örneğin; kadın daha çok ev işlerine yönlendirilirken erkeğin daha fazla fiziki güç gerektiren doğa ile mücadeleye yönlendirilmesi cinsiyet kültürüyle iniltidir. Cinsiyet kültürünün gerektirdiği davranış sergilemeyen bireyler toplum dışına itilmektedir. Ersoy bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir.

Cinsiyet kültürü, toplumsal sistem içerisinde cinsiyete yönelik tüm nitelermeleri ve değerlendirmeleri kapsamaktadır. Cinsiyeti, toplumsal cinsiyeti ve cinsiyet rollerini de içine alan ve belirleyen cinsiyet kültürü, cinsiyete yönelik değer, tutum ve davranışların nasıl olması gerektiğini ifade eden, bu doğrultuda ikazlar yapan, sınır koyan, rehberlik eden ve yönlendiren kültürün bir alt bölümüdür. Diğer bir ifade ile cinsiyet kültürü, cinsiyete yönelik kültürün geliştirmiş olduğu değer hükümleri bütünüdür. Toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan ve cinsiyete yönelik davranışları tayin eden bu kültür, insanlar arası ilişkilerde tanzimi ve düzeni sağlar (Ersoy, 2009:211).

Erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel farklılıkların olduğu bir gerçektir. Ancak cinsiyetle ilgili davranış şekillerinin sadece biyolojik ve psikolojik etkilerden kaynaklanan yönü yoktur. Toplumun sosyo- kültürel yapısı cinsiyet farklılıklarına göre uyarlanmıştır.

Birey hem kadın olarak hem de erkek olarak kendi cinsiyeti bağlamında bu sosyo-kültürel uyarlamaları öğrenmektedir. Erkeğe ve kadına yönelik cinsiyet kültür özellikleri toplumsal kurumlar (aile, çevre ve okul) aracılığı ile bireyin toplumsallaşma bağlamında aktarılmaktadır. Ersoy bu konuda şöyle düşünmektedir.

Her toplumda mevcut kültürel yapı içerisinde “Kadın ve erkek nasıl davranır? Nasıl giyinir? Kadınlara ve erkelere özgü alışkanlıklar ve uğraşlar nelerdir?” gibi soruların farklı cevapları bulunur. Kültürel yapının vermiş olduğu bu cevap farklılıkları aynı zamanda cinsiyetlerin toplum içerisindeki konumlanışına ve şekillenmesine de etki ederek bir farklılık doğurur. Kültürün cinsiyetlere yönelik bölümü, bir toplumda “cinsiyet kültürü”nü oluşturur. Cinsiyet kültürü bir manada kültürün cinsiyetlerle alakalı hususlarda kendini ifade etme biçimidir. Genel olarak paylaşılan ortak kültürün, cinsiyetlere yönelik uygun görüldüğü tavırlar, tutumlar ve değerler, bu çerçevede gelişen cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi nitelermeler, cinsiyet kültürünün içerisinde yer alır (Ersoy, 2009:214).

Cinsiyet kültürünün, toplumun erkek ve kadına bakış açıları dahilinde belli davranış şekilleri, görünüşleri, her iki cinsin birbiri ile olan ilişkileri, giyim tarzları, tutumları gibi, toplum düzeninin sağlanması bağlamında etki alanı büyüktür. Aynı zamanda cinsiyet kültürünün toplumun ahlaki düzenin sağlanması açısından toplumsal bir denetleyicilik yönü de söz konusudur.

5. Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Yeri

Bireyin doğuştan getirdiği fiziksel cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyetini sosyokültürel yapı belirlemektedir. Toplumsal cinsiyet toplumların kültürel değer ve normlarına göre farklılıklar gösterebilmektedir. Hem erkek hem de kadın için belli sınırlamalar ve yaptırımlar getiren toplumsal cinsiyet, din, aile ve sosyal yaşam çerçevesinde biçimlenmektedir. Bu bağlamda her iki cins için toplumda oluşturulan kalıp roller fiziksel gücü itibarıyla erkeği daha egemen hale getirirken, kadını daha aşağı bir konumda değerlendirmiştir. Kadın ve erkek daha ilk çocukluktan itibaren gizli ve gelenekselleşmiş ayrımcı tutumlara maruz kalmaktadır. Yasal olarak olmasa bile, toplumun her iki cins için kalıp yargıları çerçevesinde cinsiyet ayrımcılığı söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda her iki cinsin farklı rollerin sorumluluklarını üstlenmeleri ve yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu konuda Saraç görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir.

Cinsiyet kalıpyargıları zaman içinde değişmediği gibi, dünyanın çeşitli kültürlerinde de benzerlik göstermektedir. Kadınlardan beklenen daha çok çocukları, eşleri ve ev işleriyle ilgilenmeleri, erkeğe bağlı olmaları, duygusal olarak sessiz, sakin, fedakar, sabırlı, anlayışlı, duyarlı olmaları, iken, erkeklerden beklenen ise ailelerinin geçimini sağlamaları, dışarıyla olan bağı kurmaları, evdeki güç gerektiren (tamirat gibi) işleri yapma, eş ve çocuklarını koruyup, kollamaları, duygusal olarak daha güçlü, cesur, sert, mantıkla hareket eden olmalarıdır (Saraç, 2013:28).

Cinsiyetlere göre belirlenen bazı davranış kalıpları genelde erkekleri toplum içerisinde ayrıcalıklı kılarken kadının dışlanmasına ve geri plana itilmesine kaynaklık etmiştir. Çoğu toplumda kadın kendi özelliği içerisinde kabullenilmemiş sadece varlığını sürdüren bir canlı olarak görülmüştür. Daha sonraki süreçlerde kadının yerinin daha çok ev ve çocuk bakımı şeklinde öngörülmüştür. Kadının sosyal yaşam içerisinde kendi varlığını hissettirmesi uzun zaman almıştır. Özellikle Fransız ihtilali sonrasında itibaren insan hakları bağlamında kadının özelliği toplum yaşamında kendini hissettirmiştir. Modern dünya yaşamıyla birlikte geleneksel yaşam tarzından sıyrılarak erkeklerin üstlendiği tüm sosyal rollere sahip olmuşlardır. Toplumsal cinsiyet sınırlamalarının gerektirdiği kadın erkek arasındaki rol farklılıkları ortadan tam olarak kalkmamakla birlikte, her iki cinsinde ortak yaşam içerisinde benzer işleri yapmaları söz konusu olmaktadır.

İş bölümü açısından geleneksel toplumda ev içi işleri gerçekleştiren kadın, artık modern sosyal hayat içerisinde erkeklerle benzer işlerde çalışmaya başlamış ve cinsiyet rolleri birbirine yakınlaşmıştır. Modern toplumlarda iş hayatına atılan kadın, sosyal hayat içerisinde kendisini daha fazla gösterirken, artan sorumlulukları beraberinde yeni problemlerin de doğmasına neden olmuştur. Geleneksel rollerin henüz tam olarak değişmediği ve aile içi ilişkilerde geleneksel rollerin sürdüğü bir ortamda kadınların çalışması, ev içi sorumluluklarına ek bir yükü de beraberinde getirmiştir. Bu sürece yeteri kadar destek çıkmayan ve değişimi gerçekleştiremeyen eşler arasında çoğu zaman çatışmalar ve huzursuzluklar yaşanmıştır (Ersoy, 2009:218-219).

Cinsiyet farklılıklarına rağmen kadın ait olduğu toplumun bir bireyidir. Kadının toplumsal cinsiyet

kalıpları dışında davranış sergilemesi cinsiyetine yönelik ayrımcılığa neden olmaktadır. Kadınların fiziki ve toplumsal daha az güce sahip olmaları nedeniyle doğrudan cinsiyetlerini hedef alarak olumsuz davranılması toplumsal cinsiyet ayrımcılığı göstergesidir. Toplumsal ve kültürel yapıdaki değişimler zaman zaman kurgulanmış toplumsal cinsiyet kalıplarının kadın lehinde oluşmasını sağlamıştır. Ancak ataerkil aile yapıları erkeğin egemenliğini ön plana çıkarmış, kadının sosyal durumunu kötüleştirmiştir. Konfüçyüs, ataerkil toplumlarda kadının sürekli olarak itaat eden bir rolü yerine getirmesi gerektiğini söylemektedir. Genellikle dinsel öğretilerde kadının cinselliği üzerinden toplum içerisinde değerlendirilmesi, kadını toplum içerisinde erkeğe karşı daha zayıf konuma düşürmüştür. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yönelik kalıp rollerin belirlenmesi genelde kadının belli bir mekan içerisinde kalmasını ve o mekan dahilinde erkek baskısı altında kendine biçilmiş işleri (çocuk doğurma, ev işleri gibi) yerine getirmesini gerektirmiştir. Toplumsal cinsiyetin ataerkil düşüncenin bir ürünü olduğu ve kadına davranış kalıpları çerçevesinde hareket etme izni verdiği konusunda Bingöl şöyle düşünmektedir.

Toplumsal cinsiyet olgusu, derinliği sabit olmamakla birlikte dünyanın pek çok ülke ve toplumunda yaşanan bir eşitsizlik sorundur. Toplumsal cinsiyete dayanarak erkek ve kadına biçilen değerler, rol ve kalıplar hiyerarşik olarak erkeğin 'üstte ve önde' bulunması suretiyle ayrıştırıcıdır. Kadın, toplumsal olarak belirlenmiş cinsiyetinden ötürü erkekten ayrı, ötede, öteki olarak tutulmaktadır. Kadınlık, erkeklik statülerinin imkân ve izin verdiği ölçüde erkek egemen kültür tarafından oluşturulmuş bir kurgudur (Bingöl, 2014:113).

Kadına yönelik belirlenmiş alanlar yaşanan ev içi ile sınırlandırılmış annelik ve karılık rolleri ile kadının toplumsal olarak gelişmesi engellenmiştir. Her iki cins arasındaki bu ayrım kadının toplumsal saygınlık ve güç bakımından kendisini yetersiz olarak görmesine neden olmuştur. Bu anlamda kadın bir özgüven sorunu yaşamaktadır. Erkek baskın bir toplumda kadının özgürleşmesi yönünde atılacak adımların, kısıtlayıcı bir özgürlük olacağı bir durum söz konusudur. Ancak, toplumların çağdaşlaşma sürecine girdiği andan itibaren toplumsal cinsiyet kalıplarının dayattığı erkek egemen düşüncesinden kadın haklarına doğru bir yöneliş olmuştur. Bununla birlikte kadın kendi kendine yetecek bir birey özelliği kazanmıştır. Sosyal yaşam içerisinde toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde hapsedilmiş

kadının toplumsal pozitif cinsiyet ayrımcılığa rağmen, insan hakları çerçevesinde cinsel kimliği ile özgürlüğünü yaşayabilme yolu açılmıştır.

6. Çokkültürlü Toplumda Kadın

Farklı kültürel kimliklere sahip toplumların çeşitli nedenlerle bir araya gelerek birlikte yaşamak zorunda kaldıkları çokkültürlü toplum yapısında, toplumsal cinsiyet anlayışı kadın ve erkek arasında her alanda eşitliğin olması oldukça önemlidir. Burada eşitlik kavramı her iki cinsi ayınlıştırma anlamına gelmemektedir. Kadınlara ve erkeklere verilen yasal haklardan eşit düzeyde azami oranda faydalanmalarını sağlamaktır. Çokkültürlü bir toplum yapısı her iki cinsinde isteklerine, çıkarlarına ve ihtiyaçlarına yönelik yaklaşımların eşit olmasına özen göstermeyi gerektirmektedir. Çokkültürlü bir toplumda toplumsal cinsiyet anlayışı, kadın ve erkeğin gerek kamusal gerekse özel yaşam alanlarında eşit katılımlı karar verme ve tutumlar sergileme haklarına sahip olmaları demektir. Kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda toplumsal cinsiyet konusunda eşitlik süreç içerisinde gerçekleşecek bir olgudur. Çünkü çokkültürlü toplum içerisinde bulunan farklılıkların toplumsal cinsiyet için kendilerine özgün bir yaşam biçimleri ve değer yargıları vardır. Bu anlamda Akkaş düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği sabit bir olgudan ziyade bir süreçtir. Bu süreç, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin daha eşitlikçi, daha adil, daha demokratik, baskıdan ve ataerkillikten uzak olacak şekilde değiştirilmesini amaçlar. Cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeklerin topluma uyum sağlaması bakımından önemlidir. Ayrıca kadınlarla birlikte erkeklerin de dönüşümüne atıfta bulunur ve uzun soluklu bir dönüşüme vurgu yapar. Öyleyse toplumsal cinsiyet eşitliği; siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerinin kadınlara tanınmasını içerir (Akkaş, 2019:109).

Çokkültürlü bir toplumda tüm farklılıkların kamusal hizmetlerden eşit şekilde faydalanmasını sağlamak bir koşuldur. Ancak çokkültürlü toplumda eşitlik ilkesinin farklılıkların kendi özgünlüklerini yaşamak istemeleri açısından bakıldığında ayrıcalıklı ve ötekileştirici bir işlevi söz konusu olamaz. Fakat toplumsal uyum açısından kültürel farklılıklardan kaynaklanan bazı farklı uygulamalar sanki toplumlararası ayrıcalıkları gün yüzüne çıkarmaktadır. Aslında genel eşitlik kuralı olarak her gruba farklı bir davranma fırsatı verilmesi, diğer

grupları olumsuz yönde etkilemiyorsa sorun çözülmüş gibi görülmektedir. Örneğin zorla evlilik yasal olarak yasak olmasına rağmen, kültürel bağlamda ek yasal hak verilerek hoş görülmesi, politik bütünleşme, toplumsal uyum anlamında gerekmektedir. Bu anlamda Parekh şöyle düşünmektedir.

Yapmamamız gerektiği gibi meşru kültürel farklılıkları göz önüne alırsak, eşit muamelenin farklı veya ayrımcı muameleyi kapsamaması muhtemeldir ve bu durum, bu tür muamelenin ayrımcılık veya imtiyaz haline gelmesini nasıl engelleyeceğimiz sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun kolay bir yanıtı yoktur. Genel bir kural olarak, birey veya gruplara karşı yapılan farklı muameleler, aynı hakkı, fırsatı veya kendilerine eşit davranılmasını istedikleri hususu gerçekleştirmenin farklı yollarını temsil ediyorsa ve sonucunda hiçbir taraf iyi veya daha kötü duruma gelmiyorsa eşitmiş gibi görünmektedir (Parekh, 2002:332).

Çokkültürlülük kavramı özellikle 2. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkmış farklılıkları bir siyasi şemsiye altında toplayan yönetim anlayışıdır. Kymlicka'ya (2015:104) göre; temel olarak bir toplum içerisinde kendi özgünlüklerini yaşayarak varlıklarını sürdürebilen farklı kültürlerin bir arada bulunması anlamına gelmektedir. Özellikle dünyada yaşanan kitlesel göçler sonucu oluşan çokkültürlü toplum yapısı, toplumların beraberinde getirdikleri kültürel farklılıklardan kaynaklanan, ritüellerini ve yaşam biçimlerini de hoşgörüyle karşılamak ve yaşatma olanağı vermek durumundadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz etmek zor olacaktır. Kadının evrensel yasal hakları ve sosyal yaşam içerisinde olması onu özgürleştirmemektedir. Örneğin bazı gruplar, çokkültürlü toplum içerisinde olsa dahi, ait olduğu toplum içerisinde yaşanan çok eşlilik, küçük yaşta ve zorla evlilik, kadın sünneti gibi kültürel ritüellerini devam ettirmektedir. Kadın, kendisinin ait olduğu ataeril toplumundan dışlanmamak için bu tür geleneksel yaptırımlara boyun eğmektedir. Diğer bir nokta da toplumların var olduklarından bu yana yapısına işlemiş değer yargıları ve kimliği olmasıdır. Çokkültürlü yaklaşımların (Liberal ve eleştirel çokkültürlülük) düşüncesinde oluşan çeşitli feminist kadın hareketlerinin dalgaları bağlamında Durutürk görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir.

Bu paralele çokkültürlülük altında ele alınan iki farklı görüş ve bu görüşlerin altında yer alan yaklaşımlar üzerinden bugün farklı toplumlarda yaşayan ve bu

toplumlar içerisinde kendi kültürleri ile bir azınlık topluluğu oluşturan grupların bünyesindeki kadınların sorunları ve durumları, belli başlı bu yaklaşımlar olmadan değerlendirilemez. Çünkü her toplumda belirtilen yaklaşımlar paralelinde azınlık grubundaki kadınların baskılandığı, erkek dominasyonuna girdiği ya da kültürel ritüelleri uygularken özgür iradeleri ya da dolaylı yoldan topluluk baskısı ile karar verdikleri görüşünü savunan ikinci dalga ve üçüncü dalga içerisinde feminist gruplar olacaktır (Durutürk, 2018:86).

Çokkültürlü toplum içerisinde bulunan her bir toplumun kültürel gelenekleri ve değerleri doğrultusunda toplumsal cinsiyet anlayışı olması çok doğaldır. Toplumlar arasında farklı toplumsal cinsiyet değer yargılarının çatışması da olasıdır. Bu bağlamda çokkültürlü bir toplum düzenini bu aykırı görünen gelenekleri (kadın sünneti, çok eşlilik, görücü usulü ve zorla evlilik, kadınların giyim tarzı, kadınların eğitimsiz bırakılması gibi) yasaklaması doğru değildir. Bu çokkültürlü toplumun hoşgörü temelinde farklılıkları yaşatma düşüncesine ters düşecektir. Çokkültürlü toplumu oluşturan üyeler arasında ayrıcalık tanımak yerine belli bir uzlaşma sağlamak, her bir farklılığın kendi özgünlüğünü sürdürmesine olanak sağlayacaktır. Bu anlamda Parekh şunları söylemektedir.

Çokkültürlü bir toplumda çoğunluğun değerlerine aykırı adetlere sahip topluluklar bulunması muhtemeldir. Toplum, bunların hepsini hoş göremez; çünkü hem ahlaki bakımdan kabul edilemeyecek adetlere karşı çıkmak hem de kendi ahlaki kültürünü korumak zorundadır. Ancak onaylamadığı tüm adetleri yasaklarsa, ahlaki dogmatizm ve aşırı hoşgörüsüzlükle suçlanacak ve kendi değer ve adetlerine eleştirel bir gözle bakma fırsatını kaçırmış olacaktır (Parekh, 2002:337).

Çokkültürlü toplumlarda da toplumsal kültürel farklılıklar kapsamında kadına yönelik ayrımcılık devam ettiği görülmektedir. Bunun temelinde sadece erkek egemen bir toplumsal yapı değil, özellikle batı toplumunda beyaz ya da baskın topluma ait kadınların, çoğunluk kültürüne uymayan kadınlara (dinsel nedenlerle başörtülü veya ırkçı bakış açısından farklı renkli gibi) takındıkları ayrımcılık ve ötekileştirme tutumlarıdır. Bu anlamda kadının, çokkültürlü bir toplumda olsa dahi hem erkek egemen toplum anlayışına karşı hem de bazı feminist akımların batı toplumları dışında kalan kadınları ötekileştirici ve dini

özgürlüklerini kısıtlayan düşüncelerine karşı mücadele etmesi gerekmektedir. Çokkültürlü toplumlarda toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların erkeklere daha eşit belirlenmesi için, eğitim sisteminin ve kitle iletişim araçlarının etkin şekilde kullanılması oldukça önemlidir.

7. Sonuç

Toplumlar devamlılıklarını sağlayabilmek için, kendisine ait bireyleri toplumun kültürel birikimleri doğrultusunda toplumsallaştırmıştır. Bunu gerçekleştirirken her bireyin doğuştan getirdiği biyolojik özellikleri önemli rol oynamıştır. Toplumun bireylerin cinsiyetine göre oluşturduğu bir normlar ve değerler bütünü kültürlere yoluyla aktarılmıştır. Bireylerin doğuştan getirdiği biyolojik farklılıklar, toplumun doğal olmayan sosyo-kültürel yapısına göre şekillendirilmiştir. Toplumların beklentilerine uygun bir şekilde cinsiyetlere farklı roller, hak ve sorumluluklar belirleyerek sınırlandırmışlardır.

Her toplumun kendi yaşam anlayışına göre cinsiyetlere yönelik davranış modelleri, kültürel olgular çerçevesinde sınırlandırılarak erkek ve kadın rolleri belirlenmiştir. Buna göre kadınlar ev işlerini yaparken kocasına ve ailesine sadık kalması beklenirken, erkekler ailesinin geçimi ve korunmasına yönelik toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmektedir. Bu anlamda kadınlar ev işlerine dönük olması nedeniyle kamusal yaşamdan uzaklaştırılmaktadır. Böylece erkek egemenliğinin hakim olduğu toplumlarda kadın zayıf ve yardıma muhtaç hale getirilmektedir.

Toplumsal cinsiyetin beraberinde getirdiği kadın ve erkeğe yönelik kalıp değerler, henüz çocukluk döneminde başlamaktadır. Bireylerin cinsiyet bilinci buna göre oluşmaktadır. Bireyler toplumsal cinsiyet kimlikleri davranışlarına yansımakta ve kadın toplumda ikincil duruma itilmektedir. Erkeğin üstün görüldüğü bu anlayışta kadının eğitim alma konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Ancak modern yaşam biçimi ile birlikte kadının toplum içerisindeki konumu eskiye oranla değişmiştir. Toplumsal kültürel değer yargıları zaman içerisinde değişim göstermiştir. Kadın eğitim olanaklarına kavuşmuş, kamusal yaşam içerisinde yer almış ve toplumsal cinsiyetin kalıp davranışlarının dışına çıkmasını sağlamıştır.

Çeşitli nedenlerle dünyada oluşan çokkültürlü yaşam özellikle refah düzeyi yüksek ülkeler başta olmak üzere birçok ülke tarafından siyasi bir rejim olarak uygulanmaktadır. Her cinsiyete eşit şekilde tüm kamusal alanın açık olduğu çokkültürlü toplum yapısında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının algılanışı kalıp değer yargılarının dışında anlaşılmalıdır. Ancak her bir toplumun

toplumsal cinsiyet yargıları farklıdır. Bu farklılık, çokkültürlü toplum düşüncesi olan "herkesin kendi kültürel özgünlüğünü yaşama düşüncesi" ile çelişmektedir.

Temelde toplumsal cinsiyetin dayattığı kalıp değerler, uzun süreç olsa da değişmektedir. Bunun en büyük tetikleyicisi küreselleşme, medya ve çokkültürlü toplum yaşamının yanında toplumların eğitim anlayışının değişmesidir. Toplumların yapısına işlemiş geleneksel cinsiyet anlayışının yok olması için eğitim sisteminde cinsiyet eşitlikçi düşüncesinde bir yenileşme yapılması, kadının toplum içerisindeki konumunu olumlu yönde farklılaştıracaktır. Çokkültürlü bir toplum yapısında da farklı toplumların toplumsal cinsiyet konusundaki kalıp düşüncelerinin değişimi hemen kısa süre içerisinde olmasa da uzun süreli eşit rollere sahip toplumsal cinsiyet eğitim politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

8. Kaynakça

- Asutay, Hikmet (2017). "Balkan Eğitim Araştırmaları 2017" Trakya Üniversitesi Yayın No: 188, Uluslararası Bilimsel Araştırma Kitabı, Edirne, ISBN: 978-975-374-213-9
- Asutay, Hikmet (2015). "Göçmen Edebiyatı- Yazarlar Sözlüğü. Almanya'da yazan ve yaşayan Türk-Alman Edebiyatı Yazarları" Paradigma-Akademi, Yayınları
- Akkaş, İbrahim (2019). "Cinsiyet Ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı", Ekev Akademi Dergisi • İcoae Özel Sayısı, s.97-118
- Bingöl, Orhan (2014). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 108-114
- Demirbilek, Sevda (2007). "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 44 Sayı:511, s. 12-27
- Doytcheva, Milena (2017), "Çokkültürlülük", Çev.Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul
- Durutürk, Bilge ((2018). " Feminizm ve Çokkültürlülük Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", Bilgi (2018 Kış), 20(2): 76-90
- Ersoy, Ersan (2009). "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın Ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 209-230
- Gültekin, LERZAN & Güneş, Gül & Ertung, Ceylan & Şimşek, Aslı (2013). "Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları", Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara
- Milli Eğitim Bakanlığı (1999) Örnekleriyle Türkçe Sözlük, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2799 Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 772 Sözlük Dizisi: 5
- Özüçetin, Yaşar (2017). "Küreselleşme ve Küreselleşme Bağlamında Kültürler", Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi", Cilt:10, Sayı: 51, s. 326- 338
- Özkalp, Enver (2005) "Davranış Bilimleri" 4. ve 5., Üniteler, 4.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 722, Eskişehir
- Parekh, Bhikhu,(2002). "Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek", Phoenix Yayınevi.

Saraç, Simge (2013). "Toplumsal Cinsiyet", Editörler: Gültekin, Lerzan & Güneş, Gül & Ertung, Ceylan & Şimşek, Aslı, "Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları", Atılım Üniversitesi Yayınları, s.27- 34, Ankara

Vatandaş, Celalettin (2009). "Toplumsal Cinsiyet Ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı"

Vatandaş, Celalettin, (2002), "Çok Kültürlülük", Değişim Yayınları, İstanbul.

Yanık, Celalettin (2013) "Dünyada ve Türkiye'de Çokkültürlülük", Sentez Yayıncılık, Ankara

Yeter, Elife (2015). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din", ÇÜİFD, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 189-210

www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)